

Dr. Ivo Pilar i Hrvatska seljačka stranka početkom tridesetih godina 20. stoljeća

---

Da je Ivo Pilar i prije Prvoga svjetskog rata odvjetništvo smatrao samo načinom da osigura egzistenciju i intelektualnu neovisnost a da je svoje pravo mjesto vidio u politici i znanosti, poznato je oduvijek. No, ako se znalo i to da njegove znanstvene ambicije nisu utrnule nakon stvaranja prve jugoslavenske države (1918.), tek odnedavno znamo da je i posljednjih petnaest godina Pilarova života prožeto njegovim dubokim interesom za politička previranja, pa i nastojanjem da i sâm utječe na političke ljude i događaje. Štoviše, sačuvani fragmenti njegove ostavštine pokazuju da se to nastojanje intenziviralo krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina 20. stoljeća.

Zašto je baš tako, moglo bi se prilično razložito nagađati. On koji je, kako u jednom pismu prije svjetskog rata kaže, izvorno bio »obzoraški slavosrpski potomak«, živeći u Bosni i Hercegovini suočio se s velikosrpskim imperijalizmom i postao nesumnjivo intelektualno najizgrađenijim protivnikom misli i politike tzv. narodnog jedinstva, upravo ideologom protujugoslavenstva. No, kad je jugoslavenska ideja nakratko ali trijumfalno nadjačala, Pilar se našao na egzistencijalnome i društvenom rubu. Morao je napustiti Bosnu i Hercegovinu i već razgranatu, vrlo unosnu odvjetničku praksu u Tuzli, izgubivši pritom i zbog nepravednoga tečaja zamjene kruna u dinare — poput svih »prečana« — znatnu uštedevinu, pa se kao svojevrsan politički bjegunac s obitelji skloniti u rodni Zagreb, gdje je doskora postao žrtvom političkog procesa u kome je jedva izbjegao tamnicu i sačuvao pravo na bavljenje odvjetništvom. No, ima razloga smatrati kako su njegovu privremenom povlačenju iz političkog života više pridonijele opće okolnosti, odnosno tek postupno trijeznjenje nemalog dijela hrvatske političke elite od jugoslavenske ideologije te vrludanje Stjepana Radića između nacionalne misli i poslanja s jedne, i Radiću privlačnih maglovitih internacionalističkih koncepcija, s druge strane.

No kad je nekoliko godina poslije, u vrijeme skupštinskog atentata (1928.), kucnuo sudbonosan trenutak, Pilar se svom silinom želi vratiti u političku arenu, osjećajući kako ima što kazati i smatrajući kako mu protujugoslavenski *pedigre* daje pravo u tim trenutcima izreći i misli koje su, kao po običaju, bile u neskladu s prevladavajućim raspoloženjem uzbuđene hrvatske javnosti. Dok se i dojučerašnji umjerenjaci i pristaše Jugoslavije priklanjaju *frankovačkoj* retorici, dok se diljem Hrvatske demonstrira, gine i traži raskid s Beogradom, Pilar nudi hladan odgovor: Hrvati su ludo ušli u Jugoslaviju, ali bi nagao i nepripremljen izlazak

iz nje mogao dovesti do još veće katastrofe. On bi sada značio gubitak Bosne i Hercegovine, istočnoga Srijema i Boke kotorske u korist Srba, a onda bi ostale hrvatske zemlje, koje su, po njegovu shvaćanju, bez Bosne i Hercegovine tek torzo nesposoban za samostalan život, postale plijenom talijanskoga i mađarskog imperijalizma. Kao i uvijek dotad, Pilar je za takve svoje ocjene nudio argumente: geopolitičke, gospodarske, demografske, sociopsihološke i druge.

Nije, dakle, za nj upitan cilj: cjelovita i za samostalan život sposobna hrvatska država; upitan je samo način kako to postići — kako postići da oslobođenje Hrvatske bude put prema slobodi, a ne kratkotrajna etapa na putu u ponovno ropstvo.

Da bi se postigla slobodna i samostalna država, potrebna je strpljivost — možda i višedesetljetna — i promišljen i sustavan rad: Hrvati moraju politički i gospodarski ojačati, a poglavito u Bosni i Hercegovini trebaju čvršće poraditi na zbližavanju katolika i muslimana, kako bi Srbi ostali izolirani i kako bi odgovornost za raspad Jugoslavije u očima njezinih zapadnoeuropskih pokrovitelja bila na Beogradu. Time bi osamostaljena Hrvatska ujedno dobila zaštitu od imperijalističkih pretenzija sjevernih i zapadnih susjeda.

Provedba toga plana tražila je pogodan instrument, a njega Pilar vidi samo u Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS) što je tada bila zabranjena kao i ostale stranke s »plemenskim« ili vjerskim prefiksom. Na čelu te stranke, zapravo narodnog pokreta, tada je dr. Vladko Maček, koji Pilaru, reklo bi se, imponira više nego Radić. S Radićem je on privatno bliži i ne osporava mu da je izrastao u vođu ne samo stranke, nego i narodnog pokreta. Ne poriče, naprotiv ističe, privlačnost i mobilizacijsku snagu radićevske ideologije. No, Maček — za razliku od svog predšasnika — ne bludi u širokim slavenskim koncepcijama i ne daje neodmjerene izjave, nego baš naprotiv, u prvom razdoblju upravljanja strankom pokazuje čvrst otpor režimu i dostojanstvenu odlučnost da ne popusti ni pred kakvim pritiscima.

To je podloga na kojoj Pilar gradi svoje dalekosežne planove. Ako je proglašenje diktature 1929. presjeklo njihovu provedbu, Oktroirani ustav (1931.) ponovno je odškrinuo vrata. Nema Pilar iluzija o novome ustavnom stanju, ali i sada želi iskoristiti svaku legalnu mogućnost za približavanje cilju. Novootkriveni dokumenti pokazuju da je bio pokretač i organizator redovitog okupljanja skupine hrvatskih intelektualaca u zagrebačkom hotelu *Esplanade*, koja se u proljeće 1932. intenzivno bavila — kako stoji u Pilarovu pisanom pozivu uzvanicima, sačuvanom u korespondenciji Blaža Jurišića — »najzamašnjom temom današnjice«. Gotovo sigurno se može zaključiti da je u toj skupini *izbrušeno* zajedničko gledište na rješenje hrvatskog pitanja, i da je u ime te skupine Pilar s ing. Lorkovićem, u kome vrlo vjerojatno treba gledati Radoslava Lorkovića, krajem srpnja 1932. posjetio Mačeka i njegove suradnike.

Dokumenti koje donosimo u nastavku nastali su u kontekstu tih konzultacija i razgovora s vodstvom HSS-a. U Pilarovoj ostavštini sačuvane su kopije strojo-

pisnih verzija tih dokumenata, koje objavljujemo ovdje, a djelomice i njihovi rukopisni nacrti, koji se mjestimice neznatno stilski razlikuju. Korisni su oni za razumijevanje položaja u kojem se vodstvo HSS-a nalazilo nakon donošenja Oktroiranog ustava, ali i za ocjenu stupnja organiziranosti stranke, teškoća s njezinim financiranjem i slabostima napose u gradskim sredinama, gdje višegodišnje inzistiranje na staleškim razlikama odnosno na suprotnostima između »seljaštva« te inteligencije i gospode koja je nužno »pokvarena«, nije ni moglo naići na povoljan odjek.

Kao što se iz dokumenata vidi, Pilar je kao *spiritus movens* te skupine hrvatskih intelektualaca, sastav koje je još nepoznat, sa svojim istomišljenicima smatrao da je pretvaranje HSS-a u narodni pokret u pravome smislu riječi primarna zadaća stranke. To je značilo napuštanje njezina uskogrudnoga staleškog stajališta te okupljanje svih društvenih slojeva oko stranačkog vodstva. No, još više, značilo je i konačno odricanje tog vodstva od svake nadnacionalne, nehrvatske koncepcije. Činjenica da se usporedno s time zagovara širenje HSS-a (pa makar pod drugim imenom) i izvan granica hrvatskih zemalja — što je, s ne tako jasnim ciljem, svojedobno, pred kraj života bio nakanio učiniti i Radić, preimenujući HSS u Narodnu seljačku stranku — nije ni u kakvom proturječju s naglašeno hrvatskim obilježjem i poslanjem stranke. U tome Pilar, svjestan federalističkih, a dijelom i separatističkih tendencija u Crnoj Gori i poglavito Makedoniji, očito vidi i priželjkuje opće slabljenje srpskih pozicija u Jugoslaviji, a to onda znači jačanje hrvatskih, i napose jačanje hrvatske misli među bosansko-hercegovačkim muslimanima.

No, usporedno s tom ideološkom izgradnjom vodstva i članstva, Pilar teži izgradnji stranačke strukture, nedvojbeno svjestan da ona u postojećem svom stanju ne bi bila kadra preuzeti vlast i upravljati državom. Tomu su imala poslužiti nova stranačka pravila, koja je Pilar dovršio sredinom rujna 1932. godine. Makar je očito da predstavljaju kompromis između Pilarovih koncepcija s jedne, te stranačke baštine i potrebe da se u obzir uzmu postojeći odnosi, ljudske taštine i ambicije, s druge strane, taj nacrt pravila otkriva način na koji je Pilar zamišljao praktično političko djelovanje u novim prilikama. Pokazuje taj nacrt da je i sâm imao političkih ambicija, jer je i sebi, nema sumnje, namijenio važno mjesto u nekom od stručnih odbora, predviđenih §§ 77.-79. pravila. To je ono gdje je Pilar mislio da može najviše dati, i gdje je doista mogao najviše dati.

Je li, pak, vodstvo HSS-a primilo i raspravilo ta pravila i što je o njihovu nacrtu mislilo, i danas je nepoznanica o kojoj se može zaključivati tek posredno, primjerice, analizom Zagrebačkih punktacija iz studenoga 1932. te proučavanjem Mačekove politike u idućem razdoblju, koja se od sredine tridesetih godina posve okrenula reformiranju jugoslavenske države i rješavanju hrvatskoga pitanja unutar njezinih granica. Neki su suvremenici (a na njihovi tragu i povjesničari) smatrali kako je na to utjecala činjenica da je režim atentatima i progonima iz Mačekova kruga odstranio one koji su zagovarali druga rješenja. A zasad je

nemoguće kazati bi li bilo drugačije da daljnju Pilarovu aktivnost nije prekinula njegova skora, zagonetna smrt, i je li i ta smrt prizvana Pilarovom odlučnošću da ponovno poradi na rastakanju Jugoslavije i stvaranju hrvatske države...

- Tomislav Jonjić

Zapisnik za spomen od 25. srpnja 1932.

Zapisnik razgovora između dr. Ive Pilara i ing. Radoslava Lorkovića s dr. Vladkom Mačekom, predsjednikom zabranjene Hrvatske seljačke stranke

Nižepotpisani posjetili su jučer 24. srpnja 1932. u smislu mandata dobivenog od diskusione večeri od 28. lipnja 1932. g. predsjednika Dra. Vl. M.¹ na njegovom dobru u Kupincu gdje su boravili od 4 sata po podne do 1/2 10 sati u večer, te u bolju spomen i potporu svoga pamćenja upisuju u ovaj zapisnik odmah sljedeći dan glavni sadržaj svoga razgovora sa spomenutim g. predsjednikom.

Potpisani Dr. P.² poveo je razgovor te upoznao u kratko g. predsjednika o općem karakteru i rezultatima naših diskusija o mandatu, koji su potpisani dobili, ispričavši ujedno g. Dr. J.³ koji je zapriječen i umolio ga, da se izjasni, što drži o potrebi tehničke organizacije njegove okoline, i naročito organizacije stručnih grupa, koje bi bile njemu lično na raspolaganje, a to sve da bude povezano kao organi stranačke cjeline. Zatim u opće o reorganizaciji stranke⁴ pod vidom promjenjenoga i proširenoga značaja stranke, naročito obzirom na današnje stanje i eventualnost potrebe preuzimanja vlasti. Umoljen je naročito, da se izjavi, je li mu taj razgovor poželjan, i istaknuto da se grupa, koju potpisani zastupaju, ni na koji način ne želi nametavati, niti turati onamo, gdje ju g. predsjednik ne želi vidjeti, ali da te korake poduzima iz patriotizma i osjećaja potrebe rada u tom smjeru.

Potpisani ing. L.⁵ je izvode potpisanoga u više navrata nadopunjavao i precizirao u smislu što točnijega iznošenja našega mandata.

G. predsjednik Dr. M. vrlo je rado prihvatio ovaj razgovor, te se je vidjelo, da mu je način, kako je iznešen ugodan. On je bez ikakve rezerve primio temu razgovora i najprije izneo svoje poglede o načinu preuzimanja vlasti, ističući u prvom redu svoja demokratska gledišta, naročito da valja narodu samom ostaviti što više udjela na vlasti. On je to prikazao tako da bi preuzimanje vlasti imalo

Kopija Zapisnika nalazi se u Ostavštini dr. Ive Pilara u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

¹ Vladko Maček (1879.—1964.), hrvatski političar; predsjednik Hrvatske seljačke stranke.

² Ivo Pilar

³ Možda dr. Tomo Jančiković (1899.—1951.), hrvatski političar, član užega vodstva Hrvatske seljačke stranke.

⁴ Misli se na tada zabranjenu Hrvatsku seljačku stranku.

⁵ Radoslav Lorković (1902.—1945.).